

ELŐSZÓ

A Magyar Tudományos Akadémia (MTA) Irodalomtudományi Intézetének (ITI) Reneszánsz Osztálya (Budapest), a Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Karának Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézete, a Miskolci Egyetem Irodalomtudományi Doktori Iskolája, az MTA Miskolci Területi Bizottságának Nyelv- és Irodalomtudományi Szakbizottsága és az MTA I. Osztályának Textológiai Munkabizottsága (Budapest) – együttműködésben az Eötvös Loránd Tudományegyetem (Budapest), a Szegedi Tudományegyetem, a Debreceni Egyetem, a Pécsi Tudományegyetem, a Károli Gáspár Református Egyetem (Budapest) és a Pázmány Péter Katolikus Egyetem (Piliscsaba) bölcsészettudományi karainak régi magyar irodalomtörténeti műhelyeivel (intézeteivel, tanszékeivel, doktori programjaival) – tudományos konferenciát rendezett Miskolc városában 2011. május 25–28. között, *Filológia és textológia a régi magyar irodalomban* címmel. A jelen kötet a konferencián elhangzott előadások tanulmányá továbbfejlesztett változatait tartalmazza.

Konferenciánk az MTA ITI Reneszánsz Osztálya körül kialakult informális kutatói közösség, a Reneszánsz- és Barokk Kutatócsoport (a Rebakucs) tavaszi konferenciáinak 1970 óta tartó történetében úgyszólván szokásos állomásnak nevezhető:¹ ezekkel az ülészekkel szemben ugyanis természetes kíváncsi volt mindig, hogy mind rangos, mind fiatal előadóktól nagy horderejű előadások sora hangozzék el, amelyek együttesen képesek évről évre újraprendezni a régi magyar irodalom kutatásának egyes területeit. A fennállásának húszéves évfordulóját a 2012/2013-as tanévben ünneplő miskolci bölcsészkar – az 1995. évi *Retorikák, poétikák, drámaelméletek* konferencia után² – második alkalommal volt a házigazdája a sorozatnak. Az 58 előadó 52 előadását felvonultató 2011. évi konferencia 142 regisztrált résztvevőt vonzott Miskolcra, nem szólva az alkalmi látogatókról, a miskolci diákseregről és kedves oktató kollégáinkról, akik bizony regisztráció nélkül önzönlötték el ülésről ülésre az MTA Miskolci Területi Bizottságának Erzsébet téri előadótermét. Rendezvényünk felmutatta a Rebakucs-konferenciák hagyományos erényeit: tárgyunkat multidiszciplináris keretben, a társtudományok képviselőinek közreműködésével vizsgáltuk meg (a tágan értett – eszmetörténetet is felölelő – irodalomtörténet szakemberei mellett szót kaptak könyv-, zene- és nyelvtörténészek, folkloristák, egyik jogtörténész előadónk személyében pedig egy miskolci társadalomtu-

¹ A konferenciasorozat történetéről lásd SÁNTHA Teréz gondos összeállítását: *A reneszánsz ülészek 40 éve*, http://www.iti.mta.hu/Rebakucs_konf.html (2012.05.11).

² Az 1995. évi konferencia programja, az előadásainak megjelenéséről szóló bibliográfia és a résztvevők fotógalériája: <http://magyarszak.uni-miskolc.hu/hirek/konf1995.html> (2012.05.11).

dományi társkar is képviseltette magát), az előadók között a legígéretesebb fiatalok is felvonultak csaknem valamennyi társcegyetem képviselőjében (közülük ketten miskolci doktoranduszhallgatók illetve doktorjelöltek), a munkában külföldi társintézményekből (Kolozsvár, Nyitra, Újvidék) érkező kollégáink is részt vettek. Őszintén reméljük – és a konferencia résztvevőivel beszélgetve csakugyan ez a benyomásunk –, hogy vendégeink egy szigorú fegyvellemmel felépített, elmélyült szakmai diskurzusnak szentelt, jelentős tudományos hozamú, ugyanakkor oldott, jó hangulatú esemény emlékéért vitték magukkal Miskolcra, és kellemes érzésekkel gondolnak vissza a forró május végi napokra.

Ugyanakkor meg kell neveznünk néhány olyan körülményt, amelyek bizonyos mértékig kiemelik ezt a sikeres konferenciát még a nagy múltú Rebakucs-összejövetelek hosszú sorából is. Ilyen már az a kísérőrendezvény is, amelyre a konferencia megnyitása előtti órákban, szűkebb körben kerítettünk sort: az MTA ITI által megírni tervezett irodalomtörténeti kézikönyv első, a 18. század végéig tartó kötetének koncepcióját – Bene Sándor és Kecskeméti Gábor közös munkáját – kerekasztal-beszélgetésen vitatták meg Miskolcon a régi magyar irodalomtörténet és a 18. század kutatásának hazai műhelyeit vezető szakemberek. Ennek a tanulságos szakmai vitának az eredményeit majd a következő években, az irodalomtörténeti szintézist elkészíteni igyekvő kollektív munka során lehet kamatoztatni, illetve az álláspontokat e további munka tapasztalatai felől visszatekintve megítélni.

Ugyanígy fontos kiemelni azt is, hogy a konferencia előkészítésébe – a Rebakucs-programok történetében első alkalommal – ezúttal az MTA Textológiai Munkabizottsága is bekapcsolódott. E bizottság küldetése gondoskodni a magyar irodalom klasszikus műveinek és a folklór szövegeknek hiteles, tudományos, kritikai szövegkiadásairól.³ A bizottság a szövegkiadások minőségbiztosítási feladatait kettős tevékenységi körben látja el: egyrészt meghatározza a szövegek tudományos kiadásának alapelveit, vagyis a kritikai kiadásra, a forráskiadásra, a genetikus kiadásra, az elektronikus kiadásra és az igényes népszerű kiadásra vonatkozó szabályzatot, továbbá minden kiadványtípus számára módszertani ajánlásokat fogalmaz meg; másrészt pedig koordinálja a tudományos kiadásokat készítő szakmai műhelyeket és könyvkiadókat, akkreditálja a tudományos szövegkiadások sorozatait, felügyeli megjelentetésük folyamatát és védjeggyel garantálja az elkészült kiadások minőségét. A bizottság szokásos munkamódszere a bizottsági ülések keretében történő, az egyes textológiai műhelyeket periodikusan sorra vevő, az adott műhely munkatársi köréből delegált és meghívott közreműködőkkel zajló konzultáció. E módszer előnye, hogy az előzetes munkaanyagok és az adott szövegkiadói vállalkozást illető egyéb tapasztalatok birtokában elmélyült, az álláspontokat jól megjelenítő szakmai beszélgetést lehet folytatni, hátránya viszont, hogy az egyes műhelyek munkája kapcsán megvitattott elvi és gyakorlati eredmények és/vagy problémák tanulságai nem válnak széles körben ismertté, vagyis nem hasznosulhatnak általános érvényű belátásokként, tapasztalatokként valamennyi, rokon problémákkal küzdő textológiai műhely számára. A Textológiai Munkabizottság ezért egy olyan konferenciasorozatot kezdemé-

³ Lásd a Textológiai Munkabizottság honlapját: <http://textologia.iti.mta.hu> (2012.05.11).

nyezett, amelyen a jelenleg folyó, tudományos igényű szövegkiadói munkálatok legszélesebb közreműködői körének is módja nyílik a részvételre, a tapasztalatok kölcsönös megosztására. E konferenciaszervezői szerep a Textológiai Munkabizottság életében is jelentős állomás: legutóbb 1978 októberében zajlott hasonlóan nagy igényű konferencia a bizottság kezdeményezésére, akkor Mátrafüreden, jelentős részben a materiális szövegghordozók tanulmányozásának szentelt tematikával, amelynek tanulmányai 1982-ben jelentek meg idegen nyelvű tanulmánykötetben, francia–magyar együttműködésben.⁴ A 2011. évi miskolci konferencia az új konferenciasorozat első állomása volt, amelyen – több más hangsúlyos diszciplináris súlypont mellett – a régi magyar irodalom szövegeit illető textológiai tapasztalatok megvitatására is sor kerülhetett. (Korábban egyetlen régimagyaros konferencia sem választotta reflexiója kizárólagos tárgyául a mindannyiunk tevékenységét alapvetően meghatározó filológia és textológia elméleti és gyakorlati kérdéseit.) Azóta egyébként lezajlott már a második ilyen összefoglaló is, ugyancsak Miskolcon, 2012. április 23–25. között, *Filológiai és textológiai kérdések a 20. századi klasszikusok szövegkiadásában* címmel, a Babits Mihály, József Attila, Kosztolányi Dezső és Szabó Lőrinc életművének kiadásai köré csoportosuló textológiai kérdésekre koncentrálnak.⁵

A tapasztalatok fényében szükséges lehet megmagyarázni azt is, hogyan és miért ragadhatta magához Miskolc e textológiai kérdések megvitatásának kezdeményező szerepét. Arról van szó, hogy a Miskolci Egyetem Irodalomtudományi Doktori Iskolája nem csupán házigazdaként vett részt e rendezvények előkészítésében, hanem az itt folyó kutatói és oktatói munka természete, jellege magától értetődő episztemikus-diszciplináris keretként kínálkozik a filológiai és textológiai kérdések középpontba állításához. A szövegtudományi érdeklődés Miskolcon valójában már a doktori programok megindulása előtt koncepciót öltött, lényegében egyidős a miskolci bölcsészképzéssel, és a graduális hallgatók körében is érvényesült.⁶ Szövegtudományi doktori program – 1996 óta – Magyarországon egyedül e képzőhelyen működik,⁷ oktatói kivételesen felkészült szakmai együtttest képeznek ezen a területen. A 2007/2008-as tanévben pedig úgy vittük véghez a doktori iskola egészének diszciplináris újrapozicionálását, hogy azóta az iskolába integ-

⁴ *Avant-texte, texte, après-texte [Colloque International de Textologie à Mátrafüred (Hongrie), 13–16 octobre 1978]*, volume publié par Louis HAY, Péter NAGY, Bp.–Paris, Akadémiai Kiadó–Éditions du CNRS, 1982.

⁵ Részletek ez utóbbi konferenciáról: <http://magyarszak.uni-miskolc.hu/hirek/20-szazadi-klasszikusok.html> (2012.05.11).

⁶ Erről tájékoztat: KOVÁCS Sándor Iván, *Kísérlet a Miskolci Egyetem Alkalmazott Irodalomtudományi és Történettudományi Tanszékcsoportjának (Textológiai Műhelyének) létrehozására*, *Irodalomismeret*, 5(1994)/2–3, 11–18.

⁷ Erről lásd: BESSENYEI József, *A Miskolci Egyetemen akkreditált szövegtudományi PhD (doktori) program rövid ismertetése = Hatalom és kultúra: Az V. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus (Jyväskylä, 2001. augusztus 6–10.) előadásai*, szerk. JANKOVICS József, NYERGES Judit, Bp., Nemzetközi Magyarágtudományi Társaság, 2004, II, 673–677.

rált doktori programok együttesen is erős szövegtudományi diszciplináris pozíciót, színergiát testesítenek meg.⁸

Külön szerencse, hogy maga a Miskolci Egyetem tágas kampusza, azonfelül az Avas, Tapolca és a Bükk keleti nyúlványai természeti szépségekben és történelmi emlékekben gazdag környezetet biztosítanak munkálkodásunk helyszínéül, ahol vendégeink is mindig nagy kedvvel találják meg a peripatetikus beszélgetések vonzó környezetét (a diósgyőri várat például a konferencia résztvevői is felkeresték egy esti látogatás alkalmával), az azonban a fentiek ismeretében sem pusztán akcidencia, hogy épp ebben a városban élénkültek meg az elmúlt években a filológiai-textológiai diszkussziók.

Konferenciánkat a fenti körülmények együttes figyelembevételével terveztük meg, és tudományos orientációját egy olyan körlevélben vázoltuk fel 2010 szeptemberében, amelyből érdemes felidézni a megfontolás tárgyául javasolt témaköröket, hiszen ezek összegezhetik a leginkább érvényes módon a jelen kötet tematikai kereteit is:

„A konferencia terveink szerint két alapvető témakört ölel fel.

1. Megvizsgálja a régi magyar irodalom szerzőinek filológiai, textológiai ismereteit, nézeteit, az e nézetekről megfogalmazott reflexióikat és szövegkiadói gyakorlatukat egyaránt. A reneszánsz- és korajkori humanizmus kialakította a szövegek tanulmányozásának máig használatos filológiai módszereit (szövegösszevetés-kollacionálás, variáns-nyilvántartás, datálás, a leszármazási kapcsolatok sztemmán ábrázolása, emendálás, az alapszöveg kiválasztása, a főszöveg és a kritikai jegyzetapparátus kialakítása, szövegmagyarázat stb.). E módszerek egyre professzionálisabb alkalmazásával jelentek meg a klasszikus antik szerzők műveinek előbb *editio princeps*ei, majd tudatos szövegkiadói elgondolásokat követő újabb változatai, jegyzetei, kommentárjai, fordításai. A szöveg teste és jelentése iránt tanúsított elmélyült figyelem humanista hagyománya kiterjedt a humanista elődök intencióinak mérlegelésére, az újabb kori vagy kortárs írók, költők műveinek értelmezésére is. A szakrális szövegek adekvát interpretációjának eleinte jelentősen eltérő módszertani hagyománya fokozatosan alkalmazni kezdte a világi szövegek tanulmányozására és a nekik való jelentéstulajdonításra kidolgozott eljárásokat, így a bibliai hermeneutika és exegézis is telítődött a humanista szövegmagyarázat szemléleti sarokpontjaival.

E tág és szép témakörben olyan előadásokat várunk, amelyek bemutatják

– a klasszikus antikvitás vagy a megelőző humanista nemzedékek szövegeit megőrző, összegyűjtő, elrendező, publikáló tudósokat, köztük a régi magyarországi filológiának az európai professzionális élvonalba tartozó művelőit (Dudith, Gyalui Torda, Zsámboky, Georgius Sylvanus, a Janus Pannonius-életmű szövegkiadói stb.);

– a *studia humanitatis* mindennapi iskolai gyakorlatában használt, külföldről adaptált vagy hazai szerző által készített grammatikai, retorikai, poétikai és más tárgyú tankönyvek szövegét, a bennük található auktorszemelvények kiválasztásának szempontjait,

⁸ Részletekért és további információkért érdemes felkeresni a doktori iskola honlapját: <http://www.uni-miskolc.hu/~bolphd> (2012.05.11).

kánonalakító jelentőségét, szövegállapotát, a szövegértelmező eljárások elemi szintjének kialakítását és begyakoroltatását célzó gyakorlati eljárásokat, azok reflektált vagy implikált elveit;

- a régi magyarországi kommentáriródmalmat, annak műfajait, olyan iskolai disputációkat, hitvitázó műveket és traktátusokat is beleértve, ahol a szövegértelmezésen fordul meg az érvelés, vagy egymás szövegeinek idézése döntő eleme a vitának;

- a professzionalista humanisták és az átlagos erudíciójú hazai egyházi és világi értelmiség elméleti ismereteit és gyakorlati orientációját kialakító, megalapozó nemzetközi trendeket, központokat, filológiai iskolákat, az európai hírű humanista filológusokkal való kapcsolatokat;

- a hazai fordításirodalom képviselőinek az alapszöveg megválasztásában megmutatózó figyelmét vagy öntudatlanságát, közvetlen forrásaik tisztázható vagy kideríthetetlen voltát, a fordítás során követett eljárásaikat (szövegűség vagy adaptáció, terminológiai fegyelem vagy következetlenség, mintakövetés vagy önálló betétek);

- a hazai biblia- és zsolnárkiaadások textológiai kérdéseit (nemzetközi mintáik, alapszövegük, apparátusuk, a bibliakiaadásokat kíséő hermeneutikai művek, a kiadásokat meghatározó társadalmi közeg és egyéni intenció);

- a régi magyar irodalom hermeneutikai, szemiotikai, szemantikai háttérét és a legitimnek számító retorikai értelmező eljárásokat (mind az invenció, mind a diszpozíció, mind az elokúció területén);

- az ismert szövegek sajtó alá rendezésekor és az új művek első megjelentetésekor érvényesülő, részint szerzői, részint szerkesztői, részint nyomdászki-kereskedői szempontokat, kompozíciós elveket (Szenci Molná, Rima, Szenci Kertész, Zrínyi stb.);

- mindazokat a meta- és paratextuális jelzéseket, amelyek a liminária szokásos műfajaiban (ajánlás, előszó, üdvözlőversek, mutatók, sajtóhibajegyzék stb.) értelmező kereteket jelölnek ki az olvasó számára;

- a könyv nyomdai előkészítése során a szöveggondozásra kialakított korabeli technológiát (szedési-tördelési utasítás, korrektúra), az egyes nyomdák kiadói gyakorlatát, a nyomtatott könyv medialitásában értelmezésre felkínált nem-textuális jelentéshordozókat.

2. A konferencia megvizsgálja továbbá a mi saját, a régi magyar irodalom szövegeit érintő filológiai-textológiai tevékenységünket is. E témakörben olyan előadásokra számítunk, amelyek mérlegelik

- az elmúlt évtizedek régimagyaros szövegkiadásainak reflektált vagy öntudatlan tudományelméleti pozícióit, tudománytörténeti helyét, filológiai elveik korszerűségét, következetességét;

- a teljes és a befejezetlen kritikaikiadás-, forráskiadás-sorozatokat, tervezett, szerkesztés alatt lévő vagy megjelenés előtt álló köteteik jellegzetességeit, elveit, a sorozathoz képest következetesen vagy módosult elgondolások szerint kialakított módszereit, a legsürgősebbnek tűnő, elvégzendő feladatokat és azok végrehajtásának optimális módját;

- a betűhű és a modernizált helyesírású, hanghű átírás közötti állásfoglalást meghatározó célképzeteket;

– a digitális-elektronikus szövegkiadás módszereit, professzionális és dilettáns tervezésüket és kivitelezésüket, az elkészült szövegkiadások és adatbázisok erényeit és fogyatékségeit, továbbfejlesztésük útjait, valamint azokat a lépéseket, amelyekkel biztosítható a papíralapon létrehozott szövegkiadások és adatbázisok hatékony elektronikus konverziója;

– a személyes kutatói munkaszakasz elektronikus alapokra helyeződésének állapotát, a szövegek digitális kezelésének optimalizálásához szükséges megfontolásokat;

– azokat a közép- és hosszú távú következményekkel járó stratégiai döntéseket, amelyek e téren tudományunk sajátosságaiból következnek.”

Hogy mit és mennyiben sikerült ezekből a célkitűzésekből konferenciánknak valóra váltania, az a jelen tanulmánykötet egészéből kell hogy kitűnjék.

A konferencián elhangzott mind az 52 előadásról teljes videófelvételünk van, és a táncszínház honlapján fotósorozatban is megjelenítettük a konferencia minden huszadik másodpercét. A fotókat személyenként csoportosítottuk, innét tudható, hogy előadóként, szekcióelnökként, hozzászólóként összesen 67 kollégánk kért és kapott szót négynapos rendezvényünkön.⁹ Az előadások közül 43 szerző 37 tanulmányát sikerült közlésre megszerezniük kötetünk számára. Nem hallgathatjuk el afeletti örömünket, hogy – a Rebakucs-konferenciák történetében nem egészen szokásos módon – a konferencia tanulmánykötetét rövid idő alatt, a megrendezést követő év tavaszára sikerült megjelentetnünk, épp azon időtávon belül, amikor a rendezvényszervezői stafétabotot továbbadjuk a konferenciasorozat következő, 2012. évi házigazdáinak, debreceni kollégáinknak és barátainknak.

A jelen tanulmánykötet megjelentetése a TÁMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0008 jelű projekt részeként – az Új Magyarország Fejlesztési Terv keretében – az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg.

Kecskeméti Gábor

⁹ A konferencia információs oldala továbbra is elérhető marad a miskolci Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet honlapjának részeként: <http://magyarszak.uni-miskolc.hu/hirek/filologia-es-textologia.html> (2012.05.11).